

ЎРГАНИЛАЁТГАН ХОРИЖИЙ ТИЛ ТАЪЛИМИДА ЎҚУВЧИНИНГ МАДАНИЯТЛАРАРО КОМПЕТЕНТЛИГИ

Қудратбек Шавкат ўғли Махмудов

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ

Мақолада ўрганилаётган хорижий тил (инглиз тили) таълимида ўқувчининг маданиятлараро компетентлиги таҳлил қилинган. Бугунги кунда маданиятлараро мулоқотнинг таълимдаги аҳамияти ортиб бораётганининг сабаблари келтириб ўтилган. Шунингдек, тил ўрганаётган ўқувчининг компетентлигини оширишга хизмат қилувчи маданиятлараро компетенция таркибий қисмларга бўлиб таърифланган.

Калит сўзлар: маданиятлараро мулоқот, компетент, ўқувчининг компетентлиги, инглиз тили ўқитиш, методика.

LEARNER'S INTERCULTURAL COMPETENCE IN STUDYING A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

The article analyzes the intercultural competence of a pupil in the study of foreign language (English). The reasons for the growing importance of intercultural communication in today's education are given. Intercultural competence, which serves to enhance the competence of the pupil learning the language, is also described dividing into components.

Keywords: intercultural communication, competence, student competence, English language teaching, methodology.

КИРИШ

Сўнгги йилларда дунё бўйлаб глобаллашув жараёни кетаётган бир пайтда амалиётда келиб чиқаётган муаммоларни ҳал этиш учун таълим сиёсатини ишлаб чиқишга эътибор аввалгиданда кучайиб бормоқда. Бошқа соҳалар қаторида технология тараққиёти ва XXI асрда бутун дунё бўйлаб инсонларнинг ортиб бораётган ҳаракатчанлиги орқали турли хил маданий ва тиллардаги шахслараро алоқаларни фаоллаштириш таълим сиёсатини ишлаб чиқувчилар томонидан мактаб ўқув

дастурида ўқувчиларнинг маданиятлараро хабардорлигини ривожлантириш усулларига эътибор қаратишларига олиб келмоқда. Бу амалиётда ўқувчиларга ўз жамоаларида ёки ундан узоқда бўладими, ўзаро тушуниш, бағрикенглик ва фарқларни ҳурмат қилиш ва бошқа усуллар орқали тил ва маданий тафовутлардаги инсонлар билан муваффақиятли мулоқот қилиш имконини берадиган билим, кўникма ва муносабатларни ривожлантиришга ёрдам бериш жараёнида ўз аксини топади.

Тадқиқотчилар Парра ва Родригуезларнинг [5] таъкидлашича, XXI асрда жамият дуч келиши керак бўлган миграция оқими энг муҳим муаммолардан биридир. Шу ўринда таълим ҳақида сўз юритганда, маданий хилма-хилликни эслатиб ўтиш зарур. Бу борада таълим тизимлари ижтимоийлашувда муҳим рол ўйнайди ва миллий ўзига хослик туйғусини яратишга ёрдам беради. Шу нуқтаи назардан, таълим ходимлари ўз ўқувчилари ва талабаларида маданий ўзига хосликларнинг ривожланишидан хабардор бўлишлари муҳим [3].

Маданиятлараро мулоқотдаги билим ва кўникмалар ижтимоий ўзаро таъсирнинг зарур элементи сифатида тобора кўпроқ эътироф этилмоқда. Таълимда маданиятлараро мулоқотнинг аҳамияти ортиб бормоқда, чунки у нафақат таълим омилларидан бирига, балки "жамият томонидан талаб қилинадиган замонавий таълим сифатининг" энг муҳим таркибий қисмига айланиб бормоқда. Маданиятлараро мулоқот (ММ)нинг таълимдаги аҳамияти ортиб бораётганининг сабаблари куйидагиларда кўришимиз мумкин:

- Ўзбекистон таълим тизимининг глобал таълим тармоғи билан ўзаро таъсири; замонавий таълим маконининг очиклиги: глобаллашув жараёнлари, замонавий ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши, маданият ва таълим соҳасида турли мамлакатлар ўртасидаги алоқаларнинг кучайиши, ўқитувчилар, талабалар ва ўқувчиларнинг халқаро таълим лойиҳаларида иштирок этиши, халқаро интеграция ва педагогик тажриба;

- миграция оқимининг кучайиши: хорижий ва маҳаллий талабаларнинг алмашинувлари ҳамда бизнинг тил ўрганувчилар чет элда ўқиганда ёки хорижий талаба Ўзбекистонда ўқигандаги ҳолатларнинг ҳар иккисида ҳам ўз маданиятини сақлаб қолиш истаги;

- таълим маконида маданий ва лингвистик билимсизликнинг намоён бўлиши фактлари;

- коммуникатив методнинг кўламини кенгайтириш - нафақат чет тилларини ўрганишда, балки бошқа таълим йўналишларида ҳам.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛГИЯ

Маданиятлараро мулоқотни назарий тушуниш "алоқа" ва "мулоқот", маданият ва мулоқот каби тушунчалар ўртасидаги муносабатни кўриб чиқишни талаб қилади.

Масалани ўқувчиларни таҳлил қилиш томонидан кўриб чиқсак, Гидденс (1994) болалар мактабларда узоқ вақт ўтказишларини таъкидлайди. Улар мактабда ўқув режада ёки ундан ташқари ўқитиладиган дарслардан кўра кўпроқ нарсани ўзлаштирадilar. Мактаблар ҳаётнинг бошида олинган кадриятлар ва дунёқарашларни ўрганишга таъсир қилади. Болалар мактабни тарк этганда, бу уларнинг имкониятларини чеклайди ёки осонлаштиради. Унинг таъкидлашича, маданий такрор ишлаб чиқариш мактабларнинг авлодлар ўртасида ижтимоий ва иқтисодий тенгсизликларни давом эттиришга ёрдам бериш усулларини назарда тутди. Парра ҳамда Родригез [5] таълим демократик ва кўп қирралилик бўлиши кераклигини таъкидлайди. Демократик стандартларни илгари суриш учун таълим маданиятлараро таълимни назарда тутди. Ушбу янги даврда таълим демократик ва кўп қиррали бўлиши учун биринчи навбатда маданиятлараро мулоқот шаклида бўлиши керак. Парра ва Родригезларнинг [3] ишларида келтирилган Европа Кенгаши (1989) маданиятлараролик атамаси қуйидагича таърифлаган ва биз буни тил ўргатиш, ўрганиш жараёнида кўриб чиқамиз:

- тенг имкониятлар, тараққиёт ва демократлаштириш;
- келиб чиқиш маданияти ва мезбон маданиятни ўзаро тан олиш;
- она тилига ҳурматни сақлаб қолган ҳолда, мезбон маданиятнинг кенг ўрганилиши;
- фарқлардан кўра ўхшашликларга урғу бериш;
- маданиятлараро кадриятларни қабул қилиш.

Биринчи навбатда, маданиятлараро таълимнинг маъносини аниқлаш керак. Парра ва Родригес [3] га кўра, маданиятлараро таълимни ўхшаш атама билан таққослаш, уни аниқлашни осонлаштиради, шунинг учун фарқларни қарама-қарши қўйиш мумкин.

- Мономаданий таълим: икки ёки ундан ортиқ маданият ўртасида таққослашни таклиф қилмасдан, ўқувчиларни мақсадли маданиятга яқинлаштиради.

- Маданиятлараро таълим: Бу таълим контексти бўлиб, унда бир нечта маданият мавжуд бўлиши мумкин, масалан,

манба маданияти ва мақсадли маданият, лекин у фақат иккитадан кўп бўлиши мумкин.

Мақсадли маданият бирлаштирувчи омил ҳисобланади. Ўқувчиларнинг келиб чиқиши ва манба маданиятидан қатъий назар, улар хорижий тилни ўрганишда тенглик ҳолатидан бошланади.

Алред, Бйрам ва Флеминг [5] маданиятлараро таълим психологик ва педагогик жиҳатдан қийин тушунча ва жараён эканлигини таъкидлайдилар. Яъни “Таълим контекстида маданиятлараро тажриба педагогикаси” шахсларга фойда келтириши учун керак”. Хорижий тилдан унумли фойдаланишни ўрганишда тил ва маданиятлараро таълим муҳим рол ўйнайди. Бу жараён ўзга тилни тушуниш, мулоқот қилиш, ўзга тил эгасининг нутқиға ўз фикрини бера олиш қобилиятини ўз ичига олади.

Юқорида айтиб ўтилган маданиятлараро таълим турли хиллик, тенглик, ўзаро таъсир, бирдамлик, ҳурмат ва ҳамдардлик қадриятларига эга. Парра ва Родригуез [5] буларнинг барчаси маданий интеграция учун жуда фойдали эканлигига ишонишади. Коваксинг [7] таъкидлашича, эрта тил ўрганиш тили ўрганилаётган мамлакатлар ҳақида кўп билимларни таклиф қилиши мумкин. Маданиятлараро таълим тили ўрганилаётган маданиятининг мазмуни билан уни ўз маданий келиб чиқиши билан таққослаш орқали танишиш имкониятини беради. Бундай ҳолда, ўқувчи мақсадли тили ўрганилаётган маданиятга ва сўзловчига ижобий муносабатни шакллантириши мумкин. Бунда энг катта имкониятлар ёш ўқувчиларни тўғри йўналтириб тарбиялашда бўлиб, бошқа мамлакатлар ва уларнинг сўзловчилари ҳақида олинган билимлар, шунингдек, ўрганилаётган тил орқали олинган маълумотлар турли ноодатий туйғулар ва реакциялардан халос бўлишга ёрдам беради. Маданий тушунча ёш ўқувчиларга ўз нуқтаи назарини кенгайтиришга ёрдам беради ва стереотиплар ҳақидаги фикрларни яширади. Бундай ҳолда, улар турли маданиятнинг турли урф-одатларини осонгина қабул қилишлари мумкин. Агар ўқувчилар ўзларининг янги билим ва тажрибаларини она ватанининг анъаналари ва урф-одатлари билан солиштира олсалар, тили ўрганилаётган мамлакат маданияти билан танишиш ўқувчилар учун жуда фойдали эканлигини кўриш мумкин. Бу жараён ўқувчиларга икки маданиятнинг бир қисми бўлишга ёрдам беради ва улар маданиятлараро хабардорликка эга бўладилар.

Ҳар қандай ўзга томонни ҳис қилиш, бошдан кечириш маданиятлараро тажрибага тенгдир. Ушбу тажрибага эга бўлиш замонавий дунёда тобора муҳим аҳамият касб

этноқада. Таълим маданиятлараро компетенция билан бир қаторда маданиятлараро туйғуни ривожлантириши керак. Улар таълимда асосий бўлиши керак, бу маданиятлар ўртасида воситачилик қилиш учун муҳим қобилият, бошқа шахсларга нисбатан сезгирликни ошириши мумкин. Маданиятлараро компетент бўлиш ўзимизга ҳам, бошқаларга ҳам ўзаро тенг бўлишни англатади. Маданиятлараро тушунишнинг мослашувчан модели ўқувчиларга ўз шахсини сақлаб қолиш ёки яхшилаш имконини беради. Ўқитувчи ҳам, ўқувчилар ҳам ўзларининг маданий ва этник ўзига хослигини юқоридан туриб ҳис этсалар, ижобий руҳий кечинмаларни ҳам йўқотмайдилар. Чунки бошқа маданият билан танишиш ва тушуниш бизнинг маданий ўзлигимизга таъсир қилмай қолмайди. Албатта, бу бизнинг индивидуаллигимизга қандай таъсир қилишини билиш муҳим ҳисобланади. Шу ўрида қуйидагича саволлар туғилиши табиий: ММ бизни заифлаштириши мумкинми ёки фақат кучайтирадими? Бизни хорижий маданият таъсиридан олиб қочадиган ва уни рад этишимиз керак бўлган муаммо борми? Бу бизни ва ўқувчиларимизни ўз маданиятимиздан узоқлаштирмайдими? Юқорида санаб ўтилган эффе́ктларга кўра, бундай мауммоли саволларган жабов маданиятлараро тушунишнинг мослашувчан моделини талаб қилади ҳамда бу модел ўқувчиларнинг маданиятлараро тушунишнинг турли оқибатлари ҳақида хабардорликка тайёрлайди ва уларни ўз қарорларини қабул қилишга йўналтиради. Бундай ҳолатда хорижий тил ўқитувчиларининг вазифаси алоҳида ўрин тутаяди. Уларнинг роли нафақат хорижий тилни ўқитиш, тили ўрганилаётган мамлакатлар маданияти ҳақидаги билимларни воситачилик қилиш бўлибгина қолмай, балки уларнинг асосий вазифаси тили ўрганилатган маданиятни ўқувчиларнинг ўз маданиятларини бутунлигича сақлаган ҳолда бирлаштира олишдир.

Таълим соҳасидаги мутахассислар мулоқотни ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги ўзаро таъсир тизими сифатида тушунадилар. Ушбу ўзаро таъсирнинг мазмуни ахборот алмашинуви, таълим ва тарбия жараёнларини оптималлаштириш, биргаликдаги ишларни ташкил этиш, ўқитувчи томонидан ўқувчининг шахсияти ва унинг ўзи ҳақидаги билим ва шахснинг ўзини ўзи ривожлантириш учун шароит яратиш ҳисобланади. Ўқитувчи бу жараёнларнинг ташаббускори сифатида ишлайди, уларни ташкил қилади ва бошқаради. Замонавий ўқитувчиларнинг тушунишида мулоқотнинг мақсади ва асосий вазифаси одамларни керакли

маълумотларга умумий кириш асосида бирлаштириш, алоқа жараёнининг мақсади ўзаро таъсир қилишдир. [8]

Маданият ва мулоқотнинг ўзаро боғлиқлиги маданиятлараро мулоқотни тушуниш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга. "Бегона", "бошқа" тушунчалари маданиятлараро мулоқот учун асос бўлиб, бу сўзларнинг кенг маъносида "бошқа"ни тушуниш, уни ижобий идрок этиш, уни ҳурмат қилиш, "бегона ва нотаниш"ни оддийгина "бошқа" тоифасига ўтказиш, "ўзиники" ва "ўзга" асосида умумий нарсани яратишга интилиш маданиятлараро мулоқотнинг моҳиятини ташкил этади. Агар ягона маданият доирасидаги мулоқот ўхшашликларга асосланган бўлса, у ҳолда ММ фарқларга асосланади ва фақат буни тушуниш, ўхшаш ва турли ҳодисаларни бошқариш қобилияти "умумий маъно, умумий фикр" яратишга олиб келади ва бу ММнинг самарадорлигини кафолатлайди.

ММни шакллантириш босқичидаги экспериментал ишимизнинг мақсади ҳам мактаб ўқув жараёнида юқори синф ўқувчиларининг компетенциясини ривожлантириш учун маданиятлараро мулоқотнинг самарали шакллари, усулларидан мақсадли фойдаланиш ҳисобланиб, тадқиқотимиз ҳам ММ ёрдамида ўқувчиларнинг компетенцияси кўрсаткичларининг ривожланиш даражасини ва унинг жараёнини педагогик қўллаб-қувватлашнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда олиб боришга қаратилган.

Барча инсонлар бир нечта маданиятларда иштирок этадилар ва барча маданиятлар ички жиҳатдан ўзгарувчан, хилма-хилдир. Ушбу маданий боғланишлар шахсийлаштирилади ва одамларнинг кўплаб маданий алоқалари ўзаро таъсир қилади ҳамда бир-бири билан кесишади. Одамларнинг ўз маданиятларида иштирок этиш усуллари кўпинча контекстга боғлиқ ва ҳаракатчан бўлиб, барча маданиятлар доимо ривожланиб, ўзгариб туради. Маданий алоқалар нафақат одамларнинг фикрлари, ҳис-туйғулари ва хатти-ҳаракатларига имкон беради, балки уларни чеклаши ҳам мумкин. Яъни агар бошқалар нотўғри идентификация қилишса, одамларнинг фаровонлик туйғуси ва ижтимоий фаолиятга салбий таъсир кўрсатиш эҳтимоли мавжуд.

Маданиятлараро учрашув - бу ўзидан турли хил маданий мансубликларга эга бўлган бошқа шахс (ёки шахслар гуруҳи) билан учрашиш демакдир. Бундай ҳалатлар юзма-юз ёки виртуал, масалан, ижтимоий ёки алоқа воситалари орқали амалга оширилиши мумкин. Табиийки, маданият эгалари (сўзлашувчилари) турли мамлакатлардаги одамлар ва улар минтақавий, тил, этник ёки диний келиб чиқиши,

турмуш тарзи, жинси, ижтимоий тоифаси, ёши, диний маросимлар даражаси ва бошқалар билан тубдан фарқланади. Маданий тафовутлар вазият ёки шахснинг ўзига хос йўналиши, муносабати билан идрок этилганда ва фарқлар сезиларли бўлганда шахсларо учрашув маданиятларо учрашувга айланади. Шундай қилиб, маданиятларо ўзаро таъсирда киши бошқа шахсга (ёки шахсларга) ўзининг индивидуал шахсий хусусиятларига кўра жавоб бермайди - аксинча, бошқа маданият ёки маданиятлар мажмуасига мансублиги асосида жавоб беради. Бундай вазиятларда уйғун ўзаро таъсир ва муваффақиятли мулоқотга эришиш учун маданиятларо компетенция талаб қилинади.

Компетенция атамасини қўллашнинг турли усуллари мавжуд, жумладан, кундалик қўлланишга эҳтиёж мавжудлиги сабабли қобилият деб қараш, юқори синфлар таълими ёки касбий таълим жараёнида кўпроқ техник қўлланилиши ҳамда маълум бир контекстда мураккаб талабларни қондириш қобилиятини ифодалаш учун ишлатилиши мумкин. Жорий мақсадлар учун компетенция нафақат маълум бир контекстда қўлланиладиган кўникмалар масаласи, балки ҳар қандай тегишли вазиятда ҳаракат қилиш орқали қўлланиладиган муносабат, билим, тушуниш ва кўникмалар йиғиндиси сифатида тушунилади. Компетентлик - бу шахс учун алоҳида ёки бошқалар билан биргаликда вазифалар, қийинчиликлар ёки қийинчиликларни келтириб чиқарадиган вазиятлар турларига муваффақиятли жавоб бериш қобилияти ҳисобланади. Маданиятларо учрашувлар ана шундай ҳолатлардан биридир. Худди шу турдаги вазиятлар турли йўллар билан ўзгариши мумкинлиги сабабли, компетенция ҳар доим бу ўзгаришга таъсир қилиш ва унга жавоб бериш орқали бойитиш ёки кўшимча ўрганишга мойил бўлади. [2]

Демак, ўқувчининг маданиятларо компетентлиги – бу ҳаракат орқали қўлланиладиган муносабат, билим, тушуниш ва кўникмалар йиғиндиси бўлиб, у кишига яқка тартибда ёки бошқалар билан биргаликда қуйидагиларга имкон беради:

- ўзидан фарқ қилувчи маданий алоқаларга эга деб ҳисобланган шахсларни тушуниш ва ҳурмат қилиш;
- ўзга маданиятли шахслар билан мулоқот қилиш ва фикр билдиришда тўғри, самарали ва ҳурмат билан жавоб бериш;
- ўзга маданиятли шахслар билан ижобий ва конструктив муносабатлар ўрнатиш;
- маданий "фарқ" билан юзлашиш орқали ўзининг ва ўзганинг бир нечта маданий мансублигини тушуниш.

Бу ерда “хурмат” атамаси тили ўрганилаётган ўзга маданият вакилини хурмат қилиши, кадрлаши ва унинг кадриятларини керакли ўринда тўғри баҳолашини билдиради; “тўғри” атамаси вазиятнинг барча иштирокчилари ўзаро таъсир кутилган маданий меъёрлар доирасида содир бўлишидан бир хил даражада қониқишларини англатади; ва “самарали” дегани эса, маданиятлараро мулоқот иштирокчиларининг барчаси ўзаро ҳамкорликда, камида қисман ўз мақсадларига эриша олишини англатади.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Таъкидлаш жоизки, маданиятлараро юзма-юз учрашувлардаги мулоқот ва ўзаро таъсир одамлардан ўзларининг кўп тилли компетенцияга, яъни хорижий тил таълимига таянишни талаб қилади. “Кўп тилли компетенция” атамаси бир нечта тилларда сўзлашадиган вазиятларда фойдаланиш учун турли даражадаги ва турли тиллардаги компетенциялар жамланмасини англатади. Шахслар тилларни алоҳида объектлар сифатида эмас, балки ўзаро таъсир талабларига мувофиқ жалб қилинадиган композит бир бутун сифатида ҳис қилишади. Шу сабабли, маданиятлараро компетенция тил компетенцияларининг маданиятлараро учрашувлардаги ролини англашни ўз ичига олади. Бу, шунингдек, маданиятлараро учрашувларда (барча ўзаро таъсирларда бўлгани каби) иштирокчилар фойдаланилаётган тил(лар) бўйича турли даражадаги компетенцияларга эга бўлиши мумкинлигини англашни ўз ичига олади, бу эса ўзаро таъсирда носимметрикликлар ёки кучли фарқларни келтириб чиқариши мумкин. Умуман олганда, шахслар маданиятлараро учрашувларни қандай изоҳлашлари ва мулоқот қилишлари ушбу мулоқотларга етакловчи тиллар ва маданиятларга боғлиқдир. Хорижий тилни ўрганаётган ёки ўрганган ўқувчининг маданиятлараро компетенцияси тўлиқ бўлмай қолиши табиий, аммо уни маданиятлараро мулоқотларнинг давомий тажрибасидан доимий бойитиб бориши мумкин.

Шуни ҳам изоҳлаб ўтиш керакки, юқорида келтирилган маданиятлараро компетенция таърифида бундай компетенция ўзидан турли хил маданий мансубликларга эга деб ҳисобланган одамларга хурмат кўрсатишни ўз ичига олиши таъкидланган бўлса-да, шахсларга хурмат ва ҳаракатларни хурмат қилиш ўртасидаги фарқни билиш муҳимдир. Инсонлар ва унинг ажралмас инсон ҳуқуқлари, барча одамларнинг кадр-қиммати ва тенглиги доимо хурмат қилиниши керак, аммо хатти-ҳаракатларга кўрсатилиши керак бўлган хурматнинг

чегаралари ҳам мавжуд: инсон ҳуқуқларининг асосий тамойилларини, демократия ва қонун устуворлигини бузадиган хатти-ҳаракатлар кузатилганда, “ҳурмат” атамаси бирмунча йироқлашади ҳамда ушбу тамойилларни бузадиган хатти-ҳаракатларга "маданий тафовут" сабаб бўлиши мумкин эмас. Бундай масала шахснинг тарбияси ва шунга ўхшаш бошқа соҳаларда муқома қилинади.

Етмиш йилдан кўпроқ вақт давомида олиб борилган илмий тадқиқотлар маданиятлараро компетенциянинг табиатини ўрганиб келмоқда, бу тадқиқотларнинг аксарияти унинг таркибий қисмларининг батафсил рўйхатини ишлаб чиқади. [1,2,3,4,6,9,10] Маданиятлараро компетенциянинг қуйидаги таркибий қисмлари рўйхатга эмас, балки кўрсаткичга эътибор қаратади ва биринчи навбатда таълим орқали ривожланишга ёрдам берадиган таркибий қисмларга урғу беради. Ушбу компонентлар (таркабий қисмлар)ни ўрганаётганда, ўқувчилар маданият тавсифини ёдда тутишлари керак.

Маданиятлараро компетенциянинг таркибий қисмларини **муносабатлар, билим ва тушунчалар, кўникма ва амалиётга** бўлиш мумкин.

Муносабатларга қуйидагилар киради:

- маданий хилма-хилликни, қарашлар ва амалиётларнинг плюрализмини қадрлаш;
- ўз маданиятидан фарқли бўлган шахсларни ҳурмат қилиш;
- ҳар хил маданий йўналиш ва нуқтаи назарга эга бўлган одамларга очик, қизиқувчан ва ўрганишга тайёр бўлиш;
- ўзидан турли хил маданий алоқаларга эга бўлган шахсларга фикрларини далиллашга тайёр бўлиш;
- аввалдан эгалланган билим ва тажрибага таяниб, савол беришга тайёр бўлиш;
- икка хил маънолик ва ноаниқликка нисбатан холис бўлиш;
- ҳар хил маданий йўналиш ва нуқтаи назарга эга бўлган шахслар билан мулоқот қилиш ва ҳамкорлик қилиш имкониятларини излашга тайёр бўлиш.

Маданиятлараро компетенцияга ёрдам берадиган **билим ва тушунчаларга** қуйидагилар киради:

- барча маданий гуруҳларнинг ички хилма-хиллиги ва бир-биридан фарқли эканлигини тушуниш;
- ўзининг ва бошқа шахсларнинг таҳминлари, олдинги қарашлари, стереотиплари, нотўғри қарашлари, очик ва яширин камситишларни билиш ва тушуниш;

- ўз тили ва маданий мансублигининг дунё ва бошқа шахслар тажрибасига таъсирини тушуниш;

- коммуникатив хабардорлик, шу жумладан бошқа халқлар тиллари умумий ғояларни ўзига хос тарзда ифодалаши ёки ўз тил(лар)и орқали кириш қийин бўлган ноёб ғояларни ифодалаши мумкинлигини билиш ҳамда бошқа маданий мансуб шахслар ўз нуқтаи назаридан мазмунга эга деб билувчи турли хил оғзаки ва оғзаки бўлмаган коммуникатив конвенцияларга риоя қилишлари мумкинлигидан хабардор бўлиш;

- муайян маданий йўналишларга эга бўлган одамлар томонидан ишлатилиши мумкин бўлган эътиқодлар, қадриятлар, амалиётлар, нутқлар ва маҳсулотлар тўғрисида билимга эга бўлиш;

- маданий, ижтимоий ва индивидуал ўзаро таъсир жараёнларини, билимларнинг ижтимоий жиҳатдан қурилган табиатини тушуниш.

Маданиятлараро компетенция билан боғлиқ **кўникмаларга** қуйидагилар киради:

- кен фикрлик - ўз нуқтаи назарида қотиб қолишдан тийилиш ва ўз нуқтаи назаридан ташқари бошқа инсонларнинг нуқтаи назарини ҳам ҳисобга олиш қобилияти;

- ўзга маданий алоқалар ва истиқболлар ҳақидаги маълумотларни кашф этиш кўникмалари;

- хорижий маданий амалиётлар, эътиқодлар ва қадриятларни талқин қилиш ва уларни ўзиники билан боғлаш қобилияти;

- эмпатия яъни бошқа одамларнинг фикрлари, эътиқодлари, қадриятлари ва ҳис-туйғуларини тушуниш ва уларга жавоб бериш қобилияти;

- когнитив мослашувчанлик - вазият ёки контекстга мувофиқ фикрлаш тарзини ўзгартириш ва мослаштириш қобилияти;

- маданий эътиқодлар, қадриятлар, амалиётлар, нутқлар ва маҳсулотлар, шу жумладан ўз маданий мансублиги билан боғлиқ бўлган тушунчаларни танқидий баҳолаш ва хулоса чиқариш, шунингдек, ўз нуқтаи назарини тушунтира олиш кўникмалари;

- ўз хулқ-атворини янги маданий муҳитга мослаштириш кўникмалари - масалан, тили ўрганилаётган маданият сўзлашувчилари томонидан қўпол деб ҳисобланиши мумкин бўлган оғзаки ва оғзаки бўлмаган хатти-ҳаракатлардан қочиш;

– лингвистик, социолингвистик ва нутқий кўникмалар, шу жумладан мулоқотдаги бузилишларни бошқариш кўникмалари;

- маданиятлараро мулоқотнинг коммуникатив талабларини қондириш учун кўп тилли кўникмалар, масалан, бир нечта тил ёки тиллар хилма-хиллигидан фойдаланиш ёки бошқа тилни тушуниш учун маълум тилдан фойдаланиш (ўзаро тушуниш);

- маданиятлараро алмашинувда воситачи сифатида ҳаракат қилиш қобилияти, шу жумладан таржима қилиш, шарҳлаш ва тушунтириш кўникмалари.

Муносабат, билим, тушунча ва кўникмалар маданиятлараро компетенциянинг барча зарур таркибий қисмлари бўлса-да, маданиятлараро компетенцияга эга бўлиш учун фақат ушбу компонентларга эга бўлишнинг ўзи етарли эмас: маданиятлараро мулоқот чоғида ушбу компонентларни амалда қўллаш ҳам зарур. Ўқувчилар кўпинча ўз муносабатини хорижий тил билимига таяниб муносабатга киришадилар ва кўпинча эгалланган билим ва кўникмалар амал қўлланилганда муваффақиятсиз бўлиб қолиши эҳтимолдан ҳоли эмас. Шу сабабли, ўқувчилар маданиятлараро компетенцияга эга бўлиши учун ўзларининг маданиятлараро муносабатлари, билимлари, тушунчалари ва кўникмаларини амалиёт орқали қўллашлари керак бўлади.

Шундай қилиб, тегишли **амалиётлар**га қуйидагилар киради:

- ҳар хил маданий йўналиш ва нуқтаи назарга эга бўлган шахслар билан мулоқот қилиш имкониятларини излаш;

- тили ўрганилаётган маданият вакили билан тўғри, самарали ва ҳурмат билан ўзаро муносабатда бўлиш ва мулоқот қилиш;

- умумий фаолият ва ташаббуслар бўйича турли хил маданий йўналишларга эга бўлган шахслар билан ҳамкорлик қилиш, қарашлар ва истиқболлардаги фарқларни муҳокама қилиш, умумий қарашлар ва ҳамфикрликни яратиш;

- инсон ҳуқуқларига зид бўлган муносабат ва оғзаки ёки ёзма хатти-ҳаракатларга қарши туриш, маданий мансублигидан қатъи назар, одамларнинг кадр-қиммати ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, амалиёт даражасида хорижий тилларни эгаллаган ўқувчи учун маданиятлараро компетенция глобал шахс бўлиш учун асос яратади.

Маданиятлараро компетенция фаол, интерактив ва иштирокчи ўлчовларига эга бўлиб, у шахслардан умумий лойиҳаларни куриш, умумий масъулиятни ўз зиммаларига олиш ва юксалиш учун умумий замин яратиш қобилиятини ривожлантиришни талаб қилади. Шу сабабли, маданиятлараро компетенция маданий жihatдан хилма-хил дунёда демократик фуқаролик учун зарур бўлган асосий компетенциядир. Чунки маданиятлараро компетенция нафақат муносабатлар, билим, тушуниш ва кўникмаларни, балки амалиётни ҳам ўз ичига олганлиги сабабли, хоржий тил таълими орқали ўқувчиларни маданиятлараро компетенция билан таъминлаш ўқувчиларга нафақат маҳаллий балки халқаро ҳамжамият бўйлаб ҳаракат қилиш имкониятини беради.

REFERENCES

1. Byram, M. (2009). Sociétés multiculturelles et individus pluriculturels: le projet de l'éducation interculturelle. Strasbourg : Editions du Conseil de l'Europe.
2. Deardorff, D.K. (Ed.) (2009). SAGE Handbook of Intercultural Competence. Londres: Sage
3. Geof Alred, Michael Byram & Mike Fleming. (2003). Intercultural Experience and Education. (G. B. Alred, Ed.) Great Britain: Cromwell Press Ltd.
4. Giddens, A. (1994). Sociology. Second edition, fully revised and updated. Oxford: Polity Press.
5. Gómez Parra & A. R. Rodríguez. (2016). The Intercultural Training Of Foreign Language Teachers. The Spanish Case. Spain: University of Córdoba.
6. Jackson, J. (Ed.) (2012). The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication. Londres: Routledge.
7. Kovács, J. (2009). A gyermek és az idegen nyelv. Nyelvpedagógia a tízen aluliak szolgálatában. Budapest: Eötvös József Könyviadó.
8. Makhmudov, K. (2020). Ways of Forming Intercultural Communication in Foreign Language Teaching. Science and Education, 1(4), 84-89.
9. Straub, J., Weidemann, A. & Weidemann, D. (Eds.) (2007). Handbuch Interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
10. Berardo, K. & Deardorff, D. (2012), Building Cultural Competence: Innovative Activities and Models. Sterling, VA : Stylus.

